

LOKNETE DR. BALASAHEB VIKHE PATIL
(PADMA BHUSHAN AWARDEE)
PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY

ARTS, SCIENCE & COMMERCE COLLEGE KOLHAR

Tal. Rahata, Dist. Ahmednagar, Pin - 413 710
NAAC Accredited at 'A' Grade with CGPA 3.10

Study Material

- 1. Teacher : Dr. Satish A. Gonde**
- 2. Course : B.A.**
- 3. Class : F.Y. B. A.**
- 4. Semester : I**
- 5. Subject : Indian Economic Environment-I**
- 6. Sub. Code : 11151**
- 7. Topic : Challenges to Indian Economy:
Natural Resources**

* भारतीय अधिव्यवस्थापकीय नैसर्गिक सारणसामग्री कायदाची

* नैसर्गिक साधनसामग्री - आवधान :-

"निसर्गाधिकृत उपलब्ध होणा-या व उत्पादन करण्यासाठी उपयुक्त-वापरिता नैसर्गिक-साधनसामग्री म्हणतात."

नैसर्गिक साधनसामग्रीमध्ये जंगल, जल, खनिज, आणि प्राणिन साधनसामग्रीचा समावेश होतो. ही नै. साधनसामग्री कमीत कमीच्या प्रमाणात-आवधान-गरी विक्री, रक्षे, प्रवेश, हेरा अदीक नैसर्गिक-साधनसामग्रीचा कायदा-नियमन-आवधाने.

* भारतातील जंगल साधनसामग्री

भारताने निसर्गाधिकृत जी विक्री प्रकरणी साधनसामग्री विक्रीचे-साम-जंगल साधनसामग्री म्हणतात आहे. उत्पादन करण्यासाठी आवश्यक-अशा अनेक गोष्टी जंगलसाधन म्हणतात. त्यामध्ये इंधनसामग्री, कापूस, काढा, कापड, मद्य, डींग, काय-गोष्टी पदार्थ मद्य-आवधाने वगळतात निसर्गाने परत-पुनः काढावे अशा गोष्टी प्रमाणाने जंगलसाधन म्हणते.

भारताने 2007 मध्ये जंगलसाधनसामग्रीचे क्षेत्र 6,90,899 चौ. कि.मी. होते. ते क्षेत्र क्षेत्राने 21.02 टक्के होते. त्यापैकी 2.54 टक्के आदिवासी घनदाह जंगले, 9.71 टक्के मध्यम घनदाह जंगले, आणि 8.77 टक्के नैसर्गिक घनदाह जंगले होते. ते मध्ये प्राणिनीय क्षेत्रांपैकी जंगलसाधनसामग्री क्षेत्र 1750-57 मध्ये 14.2 कोटी 2014-15 मध्ये - 32.2 टक्के होते. देशातील क्षेत्र उपलब्ध प्राणिनीय-

33 लाखे जातिंग जंगल खाती अलावी केले राष्ट्रिय-
वनविषयक धोरणान म्हलवे आहे. त्यामुळे कारणातील
जंगलखातीक जातिंगीही क्षेत्र वाढविण्यासाठी जाणीवपूर्वीक
व वेळाने प्रयत्न करणे गरजेची आहे.

* जंगलखातण कामाची बाबतची आदेशे -

कारणातील जंगलखातण कामाची बाबतची आदेशांचे
पुढीलप्रमाणे -

* जंगल क्षेत्रान 916 - जंगलविषयक राष्ट्रिय धोरण - (1988)

मध्ये एखाद्या जातिंगीच्या एका टुलीअंश क्षेत्र जंगलखाती
अकराव्याची आवश्यकता मांडली आहे. त्यादृष्टीने विचार
करता कारणातील 28.02 लाखे एवढे क्षेत्र खूपच लवचक
आहे. त्यामुळे पर्यावरणाच्या विविध समस्या निवारण
साठी आहे. लागलाचे दिसाच्या जंगलतोडीमुळे होणाऱ्या
वृक्षतोड जंगलखातीक क्षेत्रान - धर होत आहे.

* उत्पादना 916 -

कारणातून जंगलपाकडून मिळविले जाणारे उत्पादन- आवश्यकता,
क्षमता शिवाय उपलब्धता विचारात घेता खूप लवचक आहे
जंगलपाकडूनच्या उत्पादनाची हे मुल्य 500 कोटी रु.पैकी
जास्त आहे. त्यापैकी रानातून 9 जवळून एखाड मांस
मुल्य 400 कोटीपैकी जास्त, कांदू, काय, डिंक,
दिसायी पाने इतरेचे मुल्य 135-कोटी रु.पैकी जास्त
आहे. इतर उत्पादनामुळे जंगलच्या एखाड खूपच राष्ट्रिय
उत्पादनाचीक नादा 1 लाखपैकी लवचक आहे.

जलसाधन सामग्री -

भारत का जल स्रोत 1100 मी.मी. पाऊस पडतो.

भारत का मोसमी वायुमण्डल पाऊस पडतो. देशाच्या

विविध भागात पाऊसाला प्रमाण भिन्न भिन्न आहे.

अरब, हिंद, ओरिसा, पश्चिम बंगाल वगैरे राज्यांमध्ये
महापुर नर काही राज्यांना सातत्याने दुष्काळावर लढावे
आवे लागते

जलसाधनसामग्री ही सुसुलभताची व सुसुलभ उपलब्ध

आहे. सुसुलभताची साठी विहित, लुपनादिका आणि सुसुलभता

साठी धरणे, नळ, कालवे यांच्या मदतीने पाऊस द्यावे.

भारताची जलसाधनसामग्री वाचवची आणि पुढीलप्रमाणे.

* जलसाधनसामग्री वाचवची आघात

1) सर्वसाधारण धोरणाची आवश्यकता -

देशातले पाणीसाठा वाढविण्याचा वाचव आणि त्याचा
योग्य वापरनावाचान. आखाटेदार शासकीय धोरणातले
अनेक उपाय दिखतात. पाणीसाठा वाढविण्यासाठी मोठे
धरणे बांधण्यावर प्र विचार दिला. परंतु नळा, ओढे
नाले वगैरे जमण सा पाण्याचा पारंपारिक रचणीतला-
विचार, पाण्याचा वापर व त्याचे व्यवस्थापन- साधारण
कारणाच्या धोरणांमध्ये दुर्बल आलेले जाणवते. नवीन विचारां
पाणी, पुरवठांसाठी माझेही मांडणीची तयारी विचार दिला-
नाही. जलसाधनसामग्रीचा वाचवण पुढीलप्रमाणे योग्य-
आयुष्य आयुष्याची सावध होते आहे.

2) अपुनीकरण प्रकल्प पूर्ण करणे -

अपुनीकरण प्रकल्प पूर्ण करणे. अपुनीकरण प्रकल्प
अपुनीकरण प्रकल्प आहे. त्यामुळे त्यांचा
वाच घेता आलेला नाही. नवीन सा अपुनीकरण प्रकल्प

भारत जलसाधनसामग्री सुलभता ही आहे- त्यामुळे अपुनीकरण
प्रकल्प पूर्ण पूर्ण करणे त्यांच्या विचार नर नर करणे
होते आहे आहे.

3) नलवांनी मोठे देव बाळ -

पुरे वा देवबाणी असावी असे नलवा- वापरणाऱ्या मोठ्या-
अर्थाने नाहीत. नलवांनी मोठ्या प्रमाणावर वापर
करण्याने नलवांनी २०१०-११ आणि २०११-१२
आस-आढ्यास २०१०-११ नलवांनी देव बाळ वाढून
२०१०-११ आणि २०११-१२ आढ्या देवबाळ आहे.

4) पाठ्याचा मोठे वापर -

महो विवाही अ वाचनीय पाठ्याची शिकवणी
आणि देव वापर आहे. ^{पाठ्याचा} विवाचनीय वाचनीय
आरम्भ, वाचनीय आढ्या आहे. मोठे वापर वाचनीय
पाठी उपलब्ध होत नाही. त्यामुळे पाठ्याचा मोठे वापर
होण्याचा इच्छा आहे हे मोठे आढ्या आहे.

5) वाचनीय वाचनीयवाची प्रमाण -

5) वाचनीय वाचनीयवाची प्रमाण -

उपलब्ध ^{वाचनीय} वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय
केवळ आढ्या आहे वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय अ वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय आहे वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय आहे वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय आहे वाचनीय वाचनीय वाचनीय

6) मोठ्या देवबाळ वाचनीय वाचनीय -

वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय
वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय वाचनीय

वापर करणाने ^{साहित्य} सामर्थ्य नाही. आणि पुरमितीतला काही
देखील या धरणाच्या पारला वापर ~~काही~~ होत नाही.
याउल्लेखीत अनेक पराविराजितपणक करणा जिमिती साधना-
करणा अतिवादी कुटुंबे विरुद्धातून आले, धरणाचे
पाणी ^{वाक्य} विरुद्धातून आले आणि मिलापनातून मिलापनातून
आजिल वाचा- गेली. त्यामुळे या मिलाप धरणातून
जिमिती साधना करणातून मिलापनातून
मोठे आवाज- देखापुढे आले.

* स्वनिज खाद्यनियंत्रण

अनेक उद्योगांना कच्चा माल, उर्जा निर्मितीसाठी खाद्यने स्वनिज खाद्यनियंत्रण अत्यंत होमान- त्यामुळे आर्थिक विकासाप्रक्रियेमध्ये स्वनिज खाद्यनियंत्रण महत्त्वाचे स्थान आहे. शक्ती खाद्यने, धान्य खाद्यने, अद्यान्य- खाद्यने अशा तीन प्रकारात स्वनिजाचे वर्गीकरण केले जाते.

* स्वनिज खाद्यनियंत्रणेचे प्रकार

- 1) शक्ती खाद्यने - कच्चा मालने पक्क्या मालात रूपांतर करणेसाठी इंद्रजाची गरज असते. अशा इंद्रजाची किंवा उर्जेला शक्ती खाद्यने म्हणतात. भारतात- कोळसा, लिग्नाईट, पेट्रोलियम व नैसर्गिक वायू ही शक्ती खाद्यने अत्यंत- होमान. त्यांचा एकूण स्वनिज उत्पादनातले वाटा जवळपास 90 टक्के आहे.
- 2) धान्य खाद्यने - विकसन- किष्का-या लोयंड, गिरे, रोजे याकारण स्वनिजांना धान्य खाद्यने म्हणतात. भारतात- लोयंड, गिरे, रोजे, कोळसाईट, लोमाईट, मॅग्नेशियम ही धान्य खाद्यने वापरतात.
- 3) अद्यान्य खाद्यने - धान्य खाद्यने व शक्ती खाद्यने माध्यस्थीतून इतर जी खाद्यने विकसन वापरतात- त्यांना अद्यान्य- खाद्यने असे म्हणतात. भारतात- अणूक विकसन, सायनॅट्रिक, डोकोमाईट, मॅग्नेशियम वगैरे हे अद्यान्य खाद्यने वापरतात-

* खनिज खाद्यसामग्रीचा विकास -

1) खनिज खाद्य सामग्रीची उपलब्धता वाढविणे -

मात्रमान- आवश्यकतेपेक्षा कमी खनिज सामग्री उपलब्ध आहे. कच्चा भाव उर्जा लागते. माडूळीने महत्त्वाचा अशा खनिजांचे उत्पादन गरजेपेक्षा कमी आहे. ते लुप्त होण्याचे आठे संश्लेषण आहेत. उच्च वज्रिया लोखंडाची उपलब्धता कमी आहे. त्यामुळे या खाद्यसामग्रीवर आधारित उद्योगीय विकासाक आव्हान येते त्यामुळे खाद्यसामग्रीचे उपलब्धता वाढविण्याचे आव्हान पुढे आहे.

2) खनिजांच्या शोध घेणे -

सुध्दात्मिक खनिजांच्या शोध घेणे त्यांचे उत्पादन करणे किंवा किती अडथळी आहेत. जसे - आरामात्मिक उपलब्धता पोषकांच्या आल्यापेक्षा 2/3 एवढे हे इमेक लॉवर आहेत की, हायड्रा प्रॉपर निरक्षारता-य विचार क्वना या खाद्यसामग्री पोषका वाढणे. आव्हान आहे.

3) सुध्दीकरणाची आवल्या वाढविणे -

आरामात्मक कच्चा ^{खनिजांचे} सुध्दीकरण करण्यासाठी आवल्या पुरेबाई नसल्याने खनिजांच्या निष्पत्तीपासून कमी उपाय मिळते. परंतु आपण सुध्दीकरण केलेले खनिजे आराम करणे केल्यामुळे त्यासाठी जास्त किंमत भोगणे लागते. त्यामुळे आरामाची पुन वाढणे. सुध्दीकरण वाढविणे आवल्या वाढविण्याचे आव्हान आहे.

4) प्रकृतीची प्रज्ञा

सनातनधर्मात शास्त्रांनी असाही मातृसुखे कोणाप्रमाणे
प्रकृती विमल करी. त्यासुखे पराविद्याना. ~~त~~ सा-
असावातुम्ही प्रकृती नशी करी करण मीही आली विमल
तुम्ही शास्त्रांना प्रकृतीची प्रज्ञा कोणत्याही मते
आणता आहो.

उत्तरी प्रदेश सरकार -

आर्थिक विकास के राष्ट्रीय माताका सुधारों में सुधारण करणमाका बावनीन उत्तरी आदेशक बाव आते. उत्तरी प्रदेश प्रमाण - उपलब्धता नयेके नए आर्थिक विकासमा प्रक्रियेन - अडमक योने. समाधान - उत्तरी भारतमा मीठारण, नैले आनी नै. वायु, जलवायु कायुड अशा अनेके स्थानोंमा सुन उत्तरी मिकने. सुन समाधान - उत्तरी स्थानोंमा विभागीय पारंपारिक न अपारंपारिक स्थान या दोन प्रकारमा करना येने.

2) पारंपारिक स्थान - पारंपारिक उत्तरी स्थानोंमें व्यापारी व विगत व्यापारी स्थान अनेके प्रकारमा वाणिज्यिक क्षेत्रों में जाते.

① व्यापारी उत्तरी स्थान - जहाँ उत्तरी निर्मित व्यापारी तत्वावर केले जाते. आनी जो मुक्त आवाहन पुराविकी जाते. ती व्यापारी उत्तरी क्षेत्र. उदा - कोलकाता, नैले, वीरग इतर... देशांतरिक क्षेत्रोंकी 50 लक्ष उत्तरी व्यापारी उत्तरी स्वयंसेवक है.

② विगत उत्तरी व्यापारी उत्तरी स्थान -

व्यापारी तत्वावर जहाँ उत्तरी निर्मित व व्यापार क्षेत्र नाही ती उत्तरी स्थाने व्यापार विगत व्यापारी उत्तरी क्षेत्र. उदा - जलवायु कायुड, जलवायु क्षेत्र, देशांतर व्यापारका जगहमा उत्तरी क्षेत्रोंकी 50 लक्ष विगत व्यापारी उत्तरी है. या उत्तरी व्यापार स्वयंसेवक मोठे प्रमाण में है.

ब) अपारंपरिक उद्योग -

पारंपरिक उद्योग स्त्रोतांसाठीही उद्योग अपारंपरिक स्त्रोतांही उपलब्ध आहेत. यंत्रण, शक्ति, श्रम, उद्योग, व लाल उद्योगांना समावेश होतो. शक्ति उद्योगात पवन उद्योगाचा वापर करणे सर्वाधिक अर्थसाधनेने समर्थित आहे.

* उद्योगाच्या वावणीतील आव्हाने -

① उपलब्धता वाढविणे - उद्योगाच्या मागणीत होणाऱ्या वाढीच्या मानाने पुरवठ्यात कमी वेगाने वाढ होऊ शकते. अर्थसाधने उद्योगाच्या तुटवडा जाणवतो. विशेषतः व्यापारी उद्योगाच्या वावणीत विद्वेषितांक येते. त्यामुळे उत्पादनप्रक्रियेत अडथळा येतो. उद्योगाच्या उपलब्धता वाढविणेचं आव्हान आहे.

② न्युनीकरण-करण येणाऱ्या उद्योगाचा विकास -

देशात न्युनीकरण-करण येऊ शकते अशा उद्योगात व्यापारी स्त्रोतांशी पारशी प्रगती झालेली नाही, त्यामुळे न्युनीकरण करणं येणार नाही. अशा तरेत, कोळसा, पा, स्त्रोतांवर जास्त अवलंबून राहिले जाणं. न्युनीकरण करणं येणाऱ्या उद्योगाचा विकास करण्याची गरज आहे.

③ व्यापारी उद्योगी वाढ -

व्यापारी उद्योगी वाढ कमी प्रमाणात झालेली आहे. उद्योगाच्या विविध स्त्रोतांचा मागणी-पुरवठा एकमेकांशी जुळत नाही. यंत्रण व्यापारी उद्योगात उपलब्ध वाढ होतो. व्यापारी उद्योगात विंगत व्यापारी उद्योगाचा वापर पारशी होत नाही. तो वाढविण्यासाठी प्रयत्न करण्याचे आव्हान आहे.

४) ग्रामीण व शहरी मात उर्जेचा व्यापारीक पत्रक
कमी करणे -

एखादा लोकसभेच्या पत्रकी क्षेत्र २० लाखे लोकसभेच्या शहरी मातान राहते. अशा शहरी मातान व्यापारी उर्जेचा वापर ६० लाखे होतो. तर ग्रामीण मातान क्षेत्र २० लाखे होतो. त्यामुळे ग्रामीण मातान उर्जेची उपलब्धता कमी राहते.

५) कमी उर्जेत आर्थिक उत्पादन भारतात अनेक उद्योगात

~~उत्पादनाची उपकरणे, यंत्रे ही वाळवाय, गुना~~ आकार परंपरागत यंत्रे किंवा उपकरणांचा वापर केला जातो. त्यामुळे उर्जेचा अवास्तव वापर होतो. त्यामुळे कमी उर्जेचा वापर करून आर्थिक उत्पादन वाढविण्याचे आदेश देण्यात आले.

६) वितरणातील अपव्यय - भारतामध्ये उर्जेचा पुस्तक होत असताना किंवा वितरण होत असताना मोठ्या प्रमाणात उर्जा वाया जाते. त्यामुळे उर्जेचा कार्यक्षम वापर होत नाही. वितरणातील अपव्ययाचे निमंत्रण करणे आवश्यक आहे.

७) अकार्यक्षम उर्जा निर्मिती प्रकल्पाची कार्यक्षमता वाढविणे -

देशामध्ये उर्जा निर्मिती करणारे प्रकल्प कार्यक्षमतेने चालवले जात नाही. त्यामुळे उर्जा निर्मितीचा अपव्यय होत राहतो. त्यामुळे कमी किमतीत उर्जेची उपलब्धता होण्याची योजना. उर्जा निर्मिती प्रकल्पाची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी प्रयत्न करण्याचे आदेश देण्यात आले.